

BAB I

PENGENALAN

1.1 Latarbelakang

Penceraian adalah satu topik yang kontroversial kerana di satu segi ia akan meninggalkan kesan yang buruk kepada mereka yang terlibat tetapi dari segi yang lain, ia adalah satu penyelesaian yang terbaik jika sesuatu perkahwinan itu tidak dapat diteruskan lagi.

Barelson dan Steiner menyatakan bahawa hampir dalam semua masyarakat, sama ada yang buta huruf, yang mundur ataupun yang maju, terdapat prosedur untuk memberhentikan perkahwinan dan melepaskan pasangan iaitu perceraian (Dipetik dari Tai, 1975: 61). Namun, walaupun perceraian dibenarkan di sesetengah masyarakat, ia masih menerima penolakan sosial (social disapproval)(Tai, 1975: 61). Walau bagaimanapun, dalam sesetengah masyarakat, konsep perceraian ini tidak wujud langsung (Westermarck, 1971: 436).

Menurut sumber terbaru dari Pusat Islam, dalam tahun 1990 sahaja, terdapat sebanyak 58,928 perkahwinan dan 8,224 kes perceraian di kalangan orang-orang Islam di Malaysia, tidak termasuk kes-kes yang berlaku di Melaka dan Sarawak (sila lihat Lampiran A). Ini bererti dalam tahun berkenaan, peratus perceraian ialah 13.96%. Walaupun peratusan ini agak rendah berbanding dengan negara lain tetapi jika dilihat dari segi angka, ia melibatkan lebih dari 8 ribu keluarga. Oleh itu, kesan dari gejala ini terhadap mereka yang terlibat tidak boleh dipandang ringan.

Peratus penceraian di antara tahun 1980 hingga 1989 didapati menurun (Jadual 1.1). Ini mungkin disebabkan oleh Akta Undang-Undang Keluarga Islam yang diluluskan pada 1984 dan pelaksanaan Enakmen Pentadbiran Keluarga Islam yang berperingkat-peringkat mengikut negeri. Walaupun peratus penceraian semakin menurun, kajian ke atasnya perlu dibuat agar bilangannya akan dapat dikurangkan lagi.

Jadual 1.1: Bilangan Perkahwinan Penceraian dan Peratus Penceraian Bagi Seluruh Malaysia Dari Tahun 1980 hingga 1989

Jenis Tahun	Perkahwinan (Bil)	Penceraian (Bil)	Peratus Penceraian
1980	117,460	37,539	31.96
1981	68,389	15,051	22.00
1982	73,714	15,182	20.60
1983	72,706	14,667	20.17
1984	75,481	13,191	17.48
1985	76,512	13,636	17.82
1986	73,776	12,971	17.52
1987	73,855	12,462	16.87
1988	81,424	12,596	15.47
1989	66,477	9,221	13.87

Sumber: Sistem Maklumat Islam, Pusat Islam, Kuala Lumpur

Penceraian juga berlaku dengan meluasnya di negara luar. Negara yang mempunyai kadar penceraian yang tinggi di kalangan masyarakat industri ialah Amerika Syarikat (Hutter, 1981: 436).

Paul C. Glick, seorang pakar demografi melaporkan bahawa negara-negara lain yang mempunyai kadar penceraian yang tinggi ialah Russia, Hungary dan Cuba (Dipetik dari Hutter, 1981: 436). Jadual 1.2 ialah perbandingan kadar penceraian untuk menunjukkan corak-corak penceraian di negara-negara lain.

Jadual 1.2 menunjukkan bahawa penceraian adalah satu fenomena sosial yang semakin meningkat bilangannya di negara-negara maju. Ini akan menimbulkan berbagai masalah sosial yang lain jika tidak dikawal.

1.2 Kepentingan Kajian

Kajian ini penting dari segi akademik dan praktiknya. Dari segi akademiknya, saya berharap kajian ini dapat memberi sumbangan kepada kefahaman kita tentang fenomena penceraian, khasnya penceraian di kalangan orang-orang Islam. Selain dari itu, kajian ini juga akan menguji sejauhmana kebenaran teori yang dikeluarkan tentang 'marital adjustment'.

Dari segi praktiknya, diharapkan hasil kajian ini akan dapat membantu bakal-bakal pengantin dan pasangan suami-isteri untuk mengelakkan diri dari penceraian. Ini dapat dilakukan dengan dua cara iaitu pertama, dengan mengelakkan diri dari perkahwinan yang ada potensi untuk gagal dan kedua, dengan memahami sebab-sebab penceraian dan cara untuk mengatasi sebab-sebab tersebut.

Menurut Kirkpatrik, penceraian itu diwarisi di mana mereka yang bercerai cenderung untuk bercerai lagi dan anak-anak yang

Jadual 1.2: Perceraian Per 1000 Perkahwinan Di Negara-Negara Terpilih
Di Antara Tahun 1890 Hingga 1974 (Hutter, 1981: 437)

Negara	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1971 - 1974
Amerika Syarikat	55.6	75.3	87.4	133.3	173.9	165.3	231.7	424.0 ^c
German ^a		17.6	29.9	40.7	72.4	125.7	145.8	186.0 ^d
England dan Wales				8.0	11.1	16.5	86.1	279.0 ^e
Perancis	24.3	26.1	46.3	49.4	68.6	80.4	106.9	117.0 ^f
Sweden		12.9	18.4	30.5	50.6	65.1	147.7	380.0 ^g
Mesir					269.0 ^b	273.0	273.0	204.0 ^h
Jepun	335.0	184.0	131.0	100.0	98.00	76.0	100.0	98.0 ⁱ

Nota: a - 1950-1971 West Germany

b - 1935

c - 1974

d - 1971

e - 1972

f - 1971

g - 1972

h - 1971

i - 1972

kehilangan kasih sayang atau anak-anak yang ibubapa mereka bercerai, mungkin terlibat dengan delinkuensi, melanggar undang-undang dan mengalami masalah dalam perkahwinan mereka (Kirkpatrik, 1972: 313).

Jika masalah penceraian ini tidak dikaji, gambaran sebenar fenomena ini tidak akan diketahui. Akibatnya, tiada langkah-langkah yang diambil untuk membaiki keadaan. Penceraian akan memberi kesan negatif bukan sahaja kepada mereka yang terlibat tetapi juga kepada masyarakat keseluruhannya. Dalam keadaan terdesak, para janda mungkin akan melacurkan diri untuk membesarkan anak-anak manakala anak-anak yang terbiar mungkin akan terlibat dengan penagihan dadah atau kegiatan-kegiatan yang tidak sihat yang lain (Ahmad Shukran, 1988: 70). Jadi, kajian ke atas fenomena ini perlu dibuat untuk memahaminya dan mencari jalan untuk mengatasi masalah ini atau cuba menanganinya dengan sebaik-baiknya sekiranya sesuatu penceraian itu tidak dapat dielakkan.

1.3 Objektif Penyelidikan

Objektif kajian ini ialah untuk melihat:

- (i) Pola-pola penceraian
- (ii) Sebab-sebab penceraian berlaku
- (iii) Kesan-kesan dari penceraian
- (iv) Peruntukan-peruntukan dalam Islam bagi membela nasib mereka yang terlibat

1.4 Metodologi Kajian

1.4.1 Jenis Maklumat dan Data

Data-data yang dikumpulkan terbahagi kepada 2 jenis iaitu data primer dan data sekunder. Data primer ialah data yang diambil dari borang keterangan cerai dan sijil nikah yang dialihkan ke dalam soalselidik yang digunakan.

Data sekunder pula ialah data-data yang diambil dari:

- (i) Suratkhobar
- (ii) Buku-buku
- (iii) Latihan-latihan ilmiah
- (iv) Bahagian Hal Ehwal Agama Islam, Jabatan perdana Menteri

Maklumat yang digunakan dalam kajian ini terdiri dari 3 kategori utama iaitu pola-pola penceraian, sebab-sebab penceraian dan hal-hal selepas bercerai.

Pola-pola penceraian terdiri dari maklumat tentang tempoh nikah, kampung asal pasangan, apakah suami mengamalkan poligami, jumlah belanja nikah, cara bayaran belanja nikah, bilangan anak dari perkahwinan tersebut dan umur anak bongsu.

Maklumat tentang sebab-sebab penceraian merujuk kepada sebab-sebab yang diberikan oleh responden yang menerangkan mengapa mereka ingin bercerai.

Hal-hal selepas penceraian terbahagi kepada 2 bahagian iaitu kesan-kesan dari penceraian dan peruntukan-peruntukan dalam undang-undang Islam bagi membela nasib mereka yang terlibat. Untuk tujuan ini, maklumat lebih merupakan maklumat sekunder yang diperolehi melalui kajian perpustakaan.

1.4.2 Bagaimana Data Dikumpul

Dalam kajian ini, tiada 'field-work' dilakukan. Kajian hanya berpandukan kepada kes fail yang berupa borang keterangan cerai dan sijil nikah dan juga kajian perpustakaan.

Walaupun bagaimanapun, soalselidik ada digunakan di mana maklumat tentang mereka yang terlibat yang tercatat dalam borang keterangan cerai itu dialihkan ke dalam soalselidik dan dari sinilah penganalisan dibuat. Dalam soalselidik ini terdapat soalan terbuka dan tertutup bagi memudahkan pengumpulan data (Lampiran L).

Data sekunder pula dikumpul dengan dua cara iaitu melalui pembacaan saya semasa kajian perpustakaan dan memohon data-data tertentu dari Sistem Maklumat Islam, Pusat Islam.

Walaupun saya tidak melakukan 'field-work' tetapi kaedah menggunakan data terkumpul juga ada kebaikan-kebaikannya. Salah satu kelebihan ialah ia menjimatkan perbelanjaan kerana saya tidak perlu ke tempat kajian dan tinggal di sana yang akan melibatkan kos perjalanan dan tempat tinggal yang mungkin tinggi. Ia juga menjimatkan masa untuk pergi dari satu tempat ke tempat lain untuk mencari responden.

Selain dari itu, penggunaan data terkumpul juga dapat mengelakkan bias dan ralat dalam jawapan, baik berpunca dari penyelidik, mahupun dari responden melalui cara menyoal, misalnya.

Memandangkan topik yang dikaji adalah agak sensitif maka saya rasakan bahawa cara ini adalah cara yang termudah untuk mendapatkan jawapan yang sebenar. Ini adalah kerana jika soalan-soalan yang sensitif ditanya secara terus kepada responden, ada kemungkinan mereka akan keberatan untuk bekerjasama atau mereka mungkin akan memberikan jawapan yang tidak tepat dan ini akan membantutkan kajian ini.

1.4.3 Kawasan Kajian

Kajian saya bertumpu kepada penceraian yang berlaku di kawasan tengah daerah Besut, Terengganu. Kawasan ini menjadi kawasan kajian saya kerana borang asal keterangan cerai dari kawasan ini berada dalam simpanan penyelia saya.

Negeri Terengganu terletak di pantai timur Semenanjung Malaysia. Di utara dan barat lautnya, negeri ini bersempadan dengan Kelantan dan di selatan dan barat dayanya pula ia bersempadan dengan Pahang (Lampiran M). Terengganu mempunyai pantai yang panjangnya lebih dari 240 km mengadap Laut China Selatan. Jumlah penduduknya ialah 525,255 orang dan ibu negerinya ialah Kuala Terengganu (Information Malaysia 1988 Yearbook, 1988: 725).

Dari segi pentadbiran, negeri Terengganu dibahagikan kepada 6 daerah iaitu Kuala Terengganu (500.7 batu persegi),

Ulu Terengganu (1474.1 batu persegi), Marang (208.0 batu persegi), Dungun (1018.4 batu persegi), Kemaman (947.1 batu persegi) dan Besut (879.2 batu persegi) (Lampiran N). Tiap-tiap daerah dibahagikan kepada beberapa mukim dan terdapat 84 mukim (termasuk sub-mukim) dalam negeri ini (Wan Mohd. Wan Ibrahim, 1980/81: 13).

Besut ialah daerah yang paling ke utara dalam negeri Terengganu. Walaupun sekarang ini Besut telah dibahagikan kepada Besut dan Setiu tetapi kajian ini melibatkan daerah Besut yang asal. Bilangan penduduk Besut (mengikut Banci 1980) ialah seramai 100,830 orang. Bilangan penduduk di daerah Besut mengikut kumpulan etnik dan jantina dapat dilihat dalam Lampiran P.

Dari segi pekerjaan, penduduk Besut boleh dibahagikan kepada 2 bidang utama iaitu pertanian dan perikanan. Mereka yang tinggal di pedalaman menceburi bidang pertanian dengan menanam padi, tembakau, kelapa, getah dan lain-lain manakala mereka yang tinggal berhampiran dengan laut kebanyakannya bekerja di sektor perikanan sebagai nelayan (Wan Mohd. Wan Ibrahim, 1980/81: 15, 16).

1.4.4 Rekabentuk Persampelan

Sampel saya merupakan semua kes penceraian di kalangan orang-orang Islam di kawasan tengah daerah Besut, Terengganu dari tahun 1983 hingga 1987. Walau bagaimanapun, ada beberapa kes di mana borang keterangan cerai tidak diisi dengan lengkap dan ini telah menimbulkan kesukaran kepada saya untuk menganalisisnya. Oleh sebab itu, dalam kes-kes yang begini, ia diketepikan dari kajian. Namun, hanya terdapat 13 kes yang seperti ini iaitu 5.8% dari keseluruhan

kes, maka pengecualiannya dari kajian ini sudah tentu tidak akan menjejaskan hasil kajian ini. Secara amnya, kajian ini meliputi sebanyak 210 kes.

1.4.5 Teori dan Mengapa Ia Dipilih

Teori yang akan digunakan dalam kajian ini ialah teori yang telah dibincangkan oleh Jessie Bernard. Dalam teorinya, persoalan yang dikemukakan ialah mengapa sesetengah orang mengambil keputusan untuk terus bersama manakala yang lain mengambil keputusan untuk berpisah.

Bagi Bernard, dalam sesebuah perkahwinan, oleh kerana pasangan berasal dari keluarga yang berbeza, maka perlu ada penyesuaian antara kedua-dua suami isteri. Perbezaan antara mereka menyebabkan matlamat yang berbeza antara satu sama lain yang membawa kepada konflik. Penyelesaian kepada konflik ini ialah melalui pengorbanan salah satu pihak atau kedua-duanya dalam melepaskan matlamat peribadi masing-masing. Penyesuaian melibatkan perubahan dalam tingkahlaku setelah berkahwin dan jika perubahan ini dielak atau dinafikan, maka hubungan itu tidak akan kekal dan perpisahan akan atau berkemungkinan untuk terjadi (Cohen, 1971: 4).

Dalam teori "Marital Adjustment"nya, Bernard mengemukakan 3 model iaitu model Asimilasi, Model Strategik dan Model "Escalation".

Model Asimilasi menyatakan bahawa salah seorang dari pasangan suami isteri itu cuba mempengaruhi pasangannya untuk mengikut corak pemikirannya yang bertujuan untuk mengelakkan

perbezaan dan mewujudkan persamaan (Bernard, 1964: 166). Kegagalan asimilasi menyebabkan kemungkinan untuk berpisah adalah tinggi (Cohen, 1971: 4).

Dalam Model Strategik pula, pasangan dikatakan lebih sedar tentang konflik yang wujud dalam perkahwinan. Untuk menjamin bahawa perkahwinan dapat diteruskan, pasangan suami isteri itu mewujudkan proses tawar-menawar dalam perkara-perkara yang menimbulkan konflik. Dalam proses ini, suami atau isteri tidak mempunyai kuasa yang penuh, jadi mereka gunakan apa yang mereka ada untuk memanipulasi pasangannya agar dapat menguasai proses membuat keputusan. Ini membawa kepada proses tawar-menawar yang konstan atau mungkin juga mewujudkan kuasa yang seimbang antara suami dan isteri di mana kedua-dua pihak berkompromi demi meneruskan hubungan tersebut. Dalam rangka kerja yang seperti ini, perceraian adalah satu pilihan dari satu set alternatif. Kriteria yang digunakan dalam membuat pilihan ialah nilai 'aitu nilai dalam masyarakat dan nilai yang dipegang oleh pasangan itu sendiri terhadap sesuatu alternatif (Cohen, 1971: 4, 5). Bernard juga menyebut bahawa lebih mudah perceraian berlaku, kemungkinannya untuk menjadi penyelesai kepada sesuatu konflik adalah lebih tinggi (Dipetik dari Cohen, 1971: 5).

Dalam Model "Escalation", perkahwinan dilihat sebagai kekurangan 'escalation' manakala perceraian adalah akibat yang normal dari permusuhan yang bertambah (additive hostility). Dalam interaksi yang demikian, konflik dan perbezaan membesar sehingga satu-satunya akibat yang mungkin ialah pemusnahan

perhubungan tersebut. Jadi, dalam model ini, pemahaman terhadap konsep penceraian adalah satu usaha untuk mengasing dan menganalisa faktor-faktor yang menyebabkan pertambahan (escalation) konflik sehingga menyebabkan penceraian menjadi satu-satunya jalan keluar (Cohen, 1971: 5).

Model yang akan saya gunakan dalam mengkaji sebab-sebab penceraian ialah Model Asimilasi. Saya bersetuju dengan pendapat Cohen dan Bernard bahawa dalam perkahwinan perlu ada penyesuaian antara suami dan isteri agar perhubungan dapat berjalan dengan harmoni. Tanpa penyesuaian, banyak konflik akan timbul dan tanpa penyelesaian yang sebaik-baiknya, penceraian adalah jalan keluar yang termudah.

1.5 Masalah Semasa Kajian

Saya menghadapi beberapa masalah semasa membuat kajian. Salah satu daripadanya ialah masalah membaca borang keterangan cerai kerana ia ditulis dalam tulisan Jawi. Soalan dalam borang itu ialah soalan-soalan terbuka dan terdapat dua jenis tulisan Jawi iaitu yang dicetak dan ditulis tangan. Tulisan Jawi yang bertulis tangan inilah menjadi masalah besar kepada saya kerana ia ditulis oleh mereka yang mahir sehinggalah sukar untuk saya membacanya. Untuk mengatasi masalah ini saya telah mencari seorang pembantu untuk membacakan borang-borang itu kepada saya dan saya mengalihkan data itu kepada borang soalselidik.

Selain dari itu, saya juga mengalami masalah kekurangan maklumat seperti pendapatan dan umur mereka yang terlibat kerana maklumat seperti ini tidak dibekalkan dalam borang keterangan cerai. Akibatnya, saya terpaksa ketepikan soalan-soalan tersebut yang telah dirangkakan dalam soalselidik.

Selain dari itu, maklumat dalam borang itu juga tidak lengkap. Ketidakeengkapan ini terbahagi kepada dua iaitu responden yang hanya mengisi 10 peratus dari borang itu dan kes di mana responden tidak menjawab beberapa soalan yang sepatutnya dijawab. Akibatnya, dalam kes yang pertama, mereka terpaksa dikeluarkan dari sampel manakala dalam kes yang kedua, soalan yang tidak dijawab itu dikategorikan sebagai 'tidak dinyatakan'. Oleh kerana kajian ini berpandukan kepada data berkumpul, maka masalah ini tidak dapat diatasi melainkan dengan menerima apa yang ada sahaja.

1.6 Batasan Kajian

Oleh kerana kajian hanya berpandukan kepada borang-borang cerai yang diisi oleh mereka yang terlibat maka data yang diperolehi adalah terhad kepada maklumat-maklumat tertentu yang penting kepada Mahkamah Syariah sahaja. Jadi, kajian ini mempunyai data dan maklumat yang terhad bagi tujuan sosiologi. Walau bagaimanapun, masih banyak lagi aspek sosiologi yang boleh dinilai melalui maklumat yang ada yang juga akan membawa penemuan yang signifikan dalam kajian ini.

1.7 Ulasan Karya-Karya Awal

Karya-karya awal yang akan saya ulas ialah sebuah buku oleh Jack Dominian yang bertajuk "Marital Breakdown" dan dua buah latihan ilmiah yang mana satu daripadanya berlatarbelakangkan Syariah dan yang satu lagi menggunakan pendekatan Sosiologi.

Satu dari perkara yang dibincangkan oleh ketiga-tiga pengkaji ialah sebab-sebab penceraian. Jack Dominian sebagai seorang pakar jiwa, mengaitkan sebab-sebab penceraian ini dengan konflik kejiwaan yang dialami oleh mereka yang terlibat. Oleh itu, dalam tulisannya, sebab penceraian dikaitkan dengan masalah deprivasi, harga diri, psychopathy dan lain-lain (Dominian, 1968: 42, 53, 62).

Ahmad Syukran pula, dalam latihan ilmiahnya yang bertajuk "Fakta-Fakta Penceraian Dalam Masyarakat Islam di Malaysia: Satu Kajian di Daerah Maran, Pahang Darul Makmur" juga melihat sebab-sebab penceraian. Walaupun beliau adalah dari jurusan Syariah tetapi sebab-sebab penceraian yang ditemuinya lebih bersifat umum dan sosiologikal dan penemuannya adalah lebih kurang sama dengan apa yang ditemui oleh Azman Ahmad Aziz dalam latihan ilmiahnya yang bertajuk "Pola Penceraian: Faktor-Faktor Sosial Yang Mempengaruhinya (satu kajian kes atas masyarakat Melayu) di daerah Teluk Anson, Perak" yang berlatarbelakangkan Sosiologi dan Antropologi. Bagi kedua-dua pengkaji ini, sebab-sebab penceraian dikaitkan dengan suami atau isteri yang curang, kurang persefahaman, kurang kefahaman tentang tanggungjawab keluarga dan lain-lain lagi.

Melihat kepada kesan penceraian pula, Dominian menyatakan bahawa penceraian akan meninggalkan kesan psikologi kepada mereka yang terlibat seperti anak-anak yang mengalami kekurangan kasih sayang cenderung untuk melakukan perbuatan devians, membunuh diri dan sebagainya. Azman dan Ahmad Syukran pula melihat kesan dari perspektif yang agak sama di mana bagi mereka penceraian akan meninggalkan kesan sosial yang negatif kepada individu yang terlibat dan masyarakat. Antara kesan-kesan itu ialah pertambahan kadar jenayah dan aktiviti yang tidak sihat yang dilakukan oleh anak-anak dan bekas-bekas isteri yang terlibat.

Oleh kerana latarbelakang Syariahnya itu, maka Ahmad Syukran menyimpulkan bahawa peruntukan dalam Undang-Undang Keluarga Islam adalah bertentangan dengan apa yang digariskan oleh Islam (Ahmad Syukran, 1988: 87). Ini dapat dilihat dari segi umur, lafaz cerai, kuasa menjatuhkan talak dan lafaz taklik selepas akad nikah (Ahmad Syukran, 1988: 87-88).

Azman pula, oleh kerana kajian beliau dikaitkan dengan perubahan sosial maka di akhir latihan ilmiahnya, ia menyimpulkan bahawa walaupun daerah Teluk Anson mengalami perubahan sosial, tetapi ia tidak mengubah struktur dan peranan kekeluargaan di kawasan itu.

Dari sini dapatlah disimpulkan bahawa walaupun ketiga-tiga pengkaji mengkaji topik yang sama tetapi mereka lebih cenderung untuk mengkajinya mengikut latarbelakang dan minat pengkaji itu sendiri. Dari sini dapatlah diandaikan bahawa sesuatu topik itu boleh dikaji

dari berbagai perspektif dan penemuan-penemuannya membolehkan kita memahami sesuatu topik melalui berbagai perspektif.

